

BENEDIKTINI A STŘED EVROPY

Křesťanství – kultura – společnost 800-1300

LIBRETO¹

Cíl: Představení duchovní a materiální kultury benediktinských klášterů a role benediktinů při christianizaci, recepci anticko-křesťanské kultury, zrodu a upevnění státu ve střední Evropě.² Prezentace klíčových osobností benediktinského řádu a jeho center jako prostředníků kulturní výměny mezi západní a jižní Evropou a nově christianizovaným slovanským a maďarským územím.

Výstavní prostory: hlavní výstavní prostor **Valdštejská jízdárna**, doprovodné tematické výstavy **Národní knihovna - Galerie Klementinum** (knižní kultura, vzdělanost), **klášter sv. Jiří** (kláštery benediktinek) a **bazilika sv. Jiří na Pražském hradě** (Svatojiřská bazilika a klášter a počátky českého státu), **Arciopatství Břevnov** (prezentace výsledků archeologického výzkumu lokality)

A) HLAVNÍ VÝSTAVNÍ PROSTOR VALDŠTEJSKÁ JÍZDÁRNA, základní rozvržení - tři chronologicky navazující tematické bloky (vzhledem k nestejnomyšlnému vývoji v jednotlivých zemích nutné časové přesahy). **Cca 400 exponátů, z toho cca 200 zahraničních zápůjček, při výběru preferovány umělecky zajímavé originály.**³

I. ZAKLADATELÉ (doklady klíčové úlohy benediktinů-misionářů při christianizaci středovýchodní Evropy). Vymezení: misijní území a působení misionářů, cca od sv. Virgila ze Salcburku, „apoštola Korutanců“ (†784), po Ottu z Bamberku, „apoštola Pomořanů“ (†1139).⁴ Hranicí „ante quem“ zrod stabilní církevní organizace a prvních dlouhodobě činných opatství na daných územích. Důraz zejména na předrománské umění. Celkově snaha divácky atraktivní formou zachytit kontrast mezi světem pohanským a křesťanským.

Úvodní textový panel s mapou „Východiska misí OSB, misijní oblasti a směry misijních cest“

I.1 Řehole sv. Benedikta s kratší připomínkou starších řeholí sv. Kolumbána a sv. Basila, exponáty: normativní texty (řehole⁵, výnosy cášských synod ...), plán ideálního kláštera⁶, dobová ikonografie sv. Benedikta ...

I.2 Kláštery OSB jako východiska misí do střední Evropy⁷, exponáty: preciosa⁸, ottonské iluminované rukopisy ...

¹ Podklad pro vypracování bodového scénáře

² Vymezeno prostorem středověkého českého, polského a uherského státu (bez Přímoří a Dalmácie), s přesahy na území polabských, pobaltských a alpských Slovanů.

³ Při architektonickém řešení expozice lze zčásti využít i kopie architektonických článků, v případě rukopisů je vzhledem k délce výstavy jejich postupné nahrazení kopiemi nutné.

⁴ Příklady osobností: nitranský biskup Wiching, misijní biskup Bruno (Prunwart) ze Sankt Gallen, sv. Wolfgang, sv. Vojtěch, sv. Pět bratří, Bruno z Querfurtu ...

⁵ Kodex 914

⁶ plán ze Sankt Gallen

⁷ Reichenau, Salzburg (sv. Petr), Kremsmünster, Innichen/San Cándido, Regensburg (klášter sv. Emmerama) etc.

⁸ Tassilův kalich*** (Kremsmünster)

I.3 Kontakt s pohanským prostředím, exponáty: doklady pohanských kultů, modly a další archeologické nálezy⁹, případně pohanské modly a kultovní místa na středověkých iluminacích¹⁰ a barokních grafikách ...

I.4. Příběhy misionářů, exp.: memorabilia, případně dobové výjevy ze světeckých legend, uzavřeno připomínkou sv. Wolfganga jako posledního řezenského biskupa spravujícího české území¹¹ a sv. Vojtěcha jako prvního významného benediktinského misionáře střeoevropského původu¹²

I.4.2. Byzantské misie, exp.: hrobové nálezy¹³, staroslověnské texty ...

I.5. Doklady postupné christianizace, exp.: nálezy ilustrující první kontakty Slovanů a Maďarů s křesťanským prostředím¹⁴, velkomoravské hrobové nálezy¹⁵ ...

I.5. První pokusy o zřízení řeholních domů¹⁶, prvopočátky církevní organizace na území českého, polského a uherského státu (před vznikem stabilní sítě biskupství), exp.: archeologické nálezy z příslušných lokalit¹⁷ ...

II. BUDOVATELÉ (budování prvních opatství OSB ve středovýchodní Evropě jako projev snahy o konsolidaci nových států na křesťanském základě a jejich začlenění do západokřesťanského kulturního prostoru). Vymezení: Cca od založení Břevnova (993) do fundace pomořanského opatství Slup nad Piana (Stolpe, 1153).¹⁸ Hlavní tématicky okruh: Klášterní každodennost.¹⁹ Důraz zejména na románské umění.²⁰ Výstavní blok náznakově koncipován jako procházka hlavními prostory benediktinského kláštera.²¹

Úvodní textový panel s mapou „Nové střeoevropské státy, jejich církevní organizace²² a kláštery²³“

⁹ Např. z Wolinu

¹⁰ Např. Liber depictus

¹¹ Např. tzv. berla a kalich sv. Wolfganga (Regensburg)

¹² Hnězdenská vrata – kopie (dominanta prostoru a jeho vizuální oddělení od následujícího bloku), soubor svatovojtěšských památek (tzv. Vojtěchův prsten ...)

¹³ Např. závěsný křížek z řeckým nápisem z Uherského Hradiště-Sadů

¹⁴ Poklad z Bojné***, poklad z Kolína***

¹⁵ Bronzové a olověné křížky z Mikulčic, Starého Města, Zlatých Moravců ad.; nákončí s orantem z Mikulčic, kaptorga ...

¹⁶ Uherské Hradiště-Sady, Mikulčice, Nitra-Zobor, Miedzyrzecze

¹⁷ Např. kovová a kostěná písátka z Uherského Hradiště-Sadů

¹⁸ Např. Pannonhalma, Pécsvárad, Tyniec u Krakova, Pegau, St Paul im Lavanttal ...

¹⁹ Doprovodná témata: clunyjská, gorzská a hirsaušská reforma; další kontakty s východním mništvím (Visegrád, Tihany, Sázava); případy „pohanské reakce“; stabilizace střeoevropských států; role fundátorů a kontakty klášterů s vnějším prostředím.

²⁰ Tj. soubor artefaktů tvořících vybavení ideálního benediktinského kláštera dob románské. Exponáty současně doklady kulturního rozkvětu a společenský význam klášterů OSB v období, kdy byly předními zprostředkovateli kulturní výměny mezi západní Evropou a její východní „periferií“.

²¹ U jednotlivých prostor citace s řehole nebo dobových narativních pramenů apod. + schématický plán ideálního kláštera s vyznačením příslušného prostoru.

²² Graficky odlišena biskupství, v jejichž čele prokazatelně stáli členové OSB (Krakov, Olomouc, Ostřihom, Pětikostelí, Praha etc., etc.)

²³ S daty založení, případně s vazbami na mateřské kláštery (Niederaltaich – Ostrov u Davle, Zwiefalten – Kladruhy), vyznačení reformních středisek: Trevír (klášter sv. Maximina), Hirsau ...

II.1. Poustevny-celly, klášterní provizoria, první léta budování: připomínky střeoevropských benediktinských eremitů: ikonografie²⁴

II.2. klášterní zázemí (předklášterní laické osady, hospodářské objekty): doklady nově lokovaných laických sídel a hospodářského provozu²⁵, zakládací či konfirmační listiny s výčty služebníků

II.3. klauzura

II.3.1. ambitová chodba: vstup fortanou, dioramatické průhledy do vybraných prostor (cellarium, dormitář, vestiarius ...), zde i v následujících prostorech využití architektonických článků, resp. jejich kopií, hlavice oken ambitu apod.²⁶

II.3.2. refektář a kuchyně: ...

II.3.3. fraterie²⁷: doklady manuální práce mnichů

II.3.4. kapitulní síň, exp.: rekonstrukce dlažby²⁸, pulpit, opatská berla²⁹, konstituce³⁰

II.3.5. archiv: zakládací listina³¹, klášterní anály³², výběr pečeti

II.3.6. knihovna: výběr rukopisů s výjimkou liturgických³³

II.4. sakrální prostory (reprodukováná hudba)

II.4.1. kostel

II.4.1.1. oltář: oltářní mariánská plastika³⁴, menza s mešním kalichem s paténou³⁵ ...

II.4.1.2. liturgie: liturgické rukopisy (sakramentář, žaltář³⁶ ...), hudebniny, preciosa ...

II.4.1.3. pohřebiště fundátora a opatů: funerální plastika, náhrobní desky opatů³⁷, hrobová výbava³⁸

II.4.2krypta: výběr románských a starších relikviářů, nekrologium³⁹ ...

III. DĚDICOVÉ (vyrovnávání se ztrátou výlučnosti klasického benediktinského mnišství a snahy o jeho obrodu). Vymezení: Od příchodu „bílých mnichů“, závěrečný mezník bloku se shoduje zhruba s vymřením „národních“ dynastií v Uhrách (1301) a českých zemích (1306) po meči. Doklady kultu zakladatelských osobností apod. zčásti možné i vrcholně gotické artefakty. Tematické okruhy: nástup nových reformních řádů⁴⁰ a nových typů řádů (rytířských, mendikantských); nucené předání některých klášterů novým řádům⁴¹; rozvoj kultu zakladatelských osobností, podpora poutních míst⁴².

²⁴ Vintř, Svorad a Benedikt, Prokop, Gerhard z Csanádu ...

²⁵ Např. vztah kláštera Ostrova a osady Sekanka, Opatovic a Předklášterního ostrůvku, Kladrub a Pozorky ...

²⁶ Zčásti z Lapidária Národního muzea v Praze.

²⁷ Skriptorium bude instalováno ve výstavním prostoru B (Galerie Klementinum).

²⁸ Např. z kláštera Ostrov

²⁹ Např. berla sv. Gotharda (Niederaltaich)

³⁰ Např. Hirsauské z Admontu.

³¹ Např. Pannonhalma, případně zakládací listina Skotského kláštera ve Vídni, 1161 (archiv kl. tamtéž).

³² Z Melku.

³³ Zejména NK ČR a z Rajhradské knihovny

³⁴ Madona z Celldömölku***

³⁵ Např. z pokladnice kl. Sv. Petra Salzburg.

³⁶ Kodex Ostrovský (Knihovna Pražské kapituly)

³⁷ Případně náhrobní deska bl. Vintře (odlitek)

³⁸ Např. z kl. Tyniec

³⁹ Např. z Řezna-Obermünsteru.

⁴⁰ augustiniánských kanovníků, premonstrátů, cisterciáků, kartuziánů

⁴¹ Olomouc-Kláster Hradisko, Želiv, Vratislav-Olbin, Stolpe ...

Úvodní textový panel s mapou „Nástup nových řádů ve střední Evropě“⁴³

III.1. Nové řády částečně přebírají některé funkce OSB, exp.: zejména iluminované rukopisy cisterciácké, premonstrátské, minoritské a dominikánské provenience⁴⁴ ...

III.2. Návrat ke kořenům, odkazy benediktinů na jejich delší místní tradici, kult benediktinských světců (soustředěno do prostoru pod balkonem), exp.: memorabilia (berly, kalichy, hřebeny⁴⁵ ...), relikviáře středoevropských světců OSB⁴⁶

III.3. „Druhý život“ benediktinských misionářů a zakladatelů klášterů OSB (balkon), exp.: maloformátové legendistické cykly obrazů⁴⁷, barokní, případně i pozdější figurativní grafiky, ikonografie středoevropských světců OSB

IV. DĚTSKÁ DÍLNA A HERNA (prostor nad pokladnou, možnost vyzkoušet si benediktinské hábity ...)

B) VÝSTAVNÍ PROSTOR NK-GALERIE KLEMENTINUM

I. Trezorové místnosti:

- I.1.** Vyšehradský kodex a další rukopisy stejné dílenské provenience.
- I.2.** Wolfenbüttelský kodex etc., případně Homiliář opatovický

II. Chodba v prvním patře: knižní kultura a vzdělanost, OSB jako zprostředkovatel a tvůrce, rozděleno podle oborů

- II.1.** Písmo
- II.2.** spirituální literatura
- II.3.** liturgika, hudba, poezie
- II.4.** historie, hagiografie
- II.5.** normativní texty
- II.6.** recepce antiky
- II.7.** medicína, farmacie, botanika a další přírodní vědy
- II.8.** promítací prostor

III. Místnost nad průjezdem: Rekonstrukce skriptoria, knihvazačské a iluminátorské dílny

IV. Chodba v přízemí: program pro rodiny s dětmi

- III.1.** dětská dílna vybavená pulpity: omalovánky etc.
- III.2.** expozice barvířských rostlin

C) VÝSTAVNÍ PROSTOR BAZILIKA A KLÁŠTER SV. JIŘÍ

⁴² Např. Dömslk ...

⁴³ Graficky odlišeny jednotlivé vlny příchodu nových řádů, vyznačení benediktinských fundací téhož období

⁴⁴ Vhodné zvláště zobrazení hábitů (kontrast s benediktiny jako „černými mnichy“)

⁴⁵ Liturgický hřeben sv. Wolfganga, sv. Adalbera z Würzburgu (Kl. Lambach).

⁴⁶ Zde výrazně možno užít i gotické artefakty

⁴⁷ Např. legenda sv. Otty z Bamberku (Michelsberg)

I. Jižní křídlo baziliky: nová stálá panelová expozice „Bazilika a klášter sv. Jiří a počátky českého státu“

II. Krypta: architektonické články z baziliky sv. Jiří a z kláštera v Teplicích⁴⁸

III. Kaple sv. Anny (Marie) a část ambitu: soubor rukopisů⁴⁹ a dalších předmětů svatojiřské provenience⁵⁰, s možným přesahem do 14. století

D) VÝSTAVNÍ PROSTOR ARCIOPATSTVÍ BŘEVNOV

I. Krypta a připojené prostory: prezentace výsledků archeologického výzkumu lokality

E) MIMOPRAŽSKÉ VÝSTAVNÍ PROSTORY: Po dohodě možnost zapojení existujících expozic v dalších českých a moravských benediktinských lokalitách např. formou společné propagace (Broumov, Chrast, Kladruby, Rajhrad, Police nad Metují, Sázava, Teplice, Třebíč ad.).

⁴⁸ Palmetová hlavice, okenní sloupek z kapitulní síně ...

⁴⁹ Např. Pasionál abatyše Kunhuty*** a další Kunhutiny rukopisy

⁵⁰ Např. textilie z hrobu sv. Ludmily